

УДК 75.038(477)“19”

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-10>

Оксана МОСЕНДЗ,

orcid.org/0000-0003-1268-2179

доктор філософії у галузі культури і мистецтва,
доцент кафедри образотворчого мистецтва і дизайну
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) *mosendz.oxana@gmail.com*

ЧЕРВОНИЙ КОЛІР В УКРАЇНСЬКОМУ АВАНГАРДІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу кольорових пошуків українського авангардного живопису початку ХХ століття. Поставлена проблема вивчалася на прикладах живописних творів Віктора Пальмова, Олександра Богомазова, Казимира Малевича, та інших мистців. Український авангардний живопис базувався на синтезі найновітніших європейських живописних течій з багатовіковими національними традиціями в мистецтві. І яскравіше за все це вибухове поєднання виявилось в колориті картин. В процесі дослідження встановлено, що одним з ефективніших засобів використання кольору є втілення в живописі його символічного значення, що давало мистцям можливість посилити вплив на глядача та створити більш пронизливі, психологічні, емоційні, наповнені глибоким сенсом живописні твори. Визначено, що надавання символічного значення кольорам є традиція, що має глибоку історію і веде свій початок від стародавніх слов'ян, але після прийняття Київською Руссю християнства кольорова символіка нової релігії суттєво вплинула на палітру мистців.

Було виявлено, що особливе значення в живописі на початку ХХ століття набув червоний колір. Здавна цей колір, символічно поєднаний з образом бога війни Марса, саме в 20-ті роки отримує ще більш емоційно-агресивне значення. Червоний колір, який раніше виражав енергію, емоційність, яскравість почуттів, в радянському союзі на початку ХХ століття починає асоціюватися з новим укладом в суспільстві. Символіка червоного кольору стає безпосереднє «більшовицькою». Атмосфера в суспільстві, яка, поступово напружується, відображається у кольоровій символіці живопису. Визначено, що незважаючи на загальні тенденції використання червоного кольору кожен український мистець у своїй творчості надавав йому особистого значення і передавав його смислові, символічні, живописні якості в залежності від стилю в якому працював, досвіду.

Ключові слова: український авангард, художній стиль, українські художники, червоний колір, символіка.

Oksana MOSENDZ,

orcid.org/0000-0003-1268-2179

Doctor of the Philosophy in the field of Culture and Art,
Associate Professor at the Department of Fine Arts and Design
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) *mosendz.oxana@gmail.com*

RED COLOR IN THE UKRAINIAN AVANTGARDE XX CENTURY

The article is devoted to the analysis of color searches in Ukrainian avant-garde painting of the early twentieth century. The problem posed was studied using examples of paintings by Viktor Palmov, Oleksandr Bogomazov, Kazymyr Malevych and other artists. Ukrainian avant-garde painting was based on a synthesis of the latest European painting trends with centuries-old national art traditions. And most clearly this explosive combination was found in the coloring of the paintings. In the process of research, it was found that one of the more effective means of using color is to embody its symbolic meaning in painting, which gave artists the opportunity to increase their influence on the viewer and create more piercing, psychological, emotional, paintings filled with deep meaning. It has been determined that giving symbolic meaning to flowers is a tradition that has a deep history and originates from the ancient Slavs, but after the adoption of Christianity by Kyivan Rus, the color symbolism of the new religion significantly influenced the palette of artists.

It was discovered that the color red acquired special significance in painting at the beginning of the twentieth century. For a long time this color, symbolically connected with the image of the god of war Mars, received an even more emotionally aggressive meaning in the 20s. The red color, which previously expressed energy, emotionality, and brightness of feelings, in the Soviet Union at the beginning of the twentieth century began to be associated with a new way of life in society. The symbolism of red becomes directly “Bolshevik”. The atmosphere in society, gradually becoming tense, is reflected in the color symbolism of the painting. It was determined that, despite the general trends in the use of red, each Ukrainian artist in his work gave it personal meaning and conveyed its semantic, symbolic, pictorial qualities, depending on the style in which he worked and experience.

Key words: Ukrainian avant-garde, artistic style, Ukrainian artists, red color, symbols.

Постановка проблеми. Останнім часом, особливо під час війни з росією, суспільством все більше уваги приділяється українській культурі. Це пов'язано з підйомом самосвідомості нації, з бажанням повернути своє мистецтво, яке, під час панування радянської влади, було вкрадено, знищено, затавровано як вороже. Важливим є те, що мистецтво, як важлива частина культури, об'єднує людей, заряджає їх гордістю, надихає. Для того, щоб краще розумітися на мистецтві, орієнтуватися у сучасному живописі, необхідно ретельно вивчати особливості, характерні риси творчості мистців минулого. Важливою, якщо не головною складовою та засобом в живописі є колір, тому вивчення кольорових тенденцій в авангарді початку ХХ століття, є актуальною темою. Для вирішення цієї проблеми було поставлене завдання дослідити роль кольору у живописі українського авангарду початку ХХ століття, акцентуючи увагу на червоному кольорі.

Аналіз досліджень. Питанню кольору в мистецтві приділили свою увагу велика кількість мистецтвознавців, в тому числі Л. Сотнік в роботі «Колір і його значення в мистецтві» (Сотнік, 2015). Тему кольору в народній культурі аналізують у своїх роботах Н. Урсу (Урсу, 2012), П. Гречанівська (Гречанівська, 2013), О. Огуй (Огуй, 2012), О. Отич (Отич, 2017). Тема символіки кольору досліджується багатьма науковцями, наприклад, О. Бельдій в роботі «Символіка кольору в контексті людського досвіду» (Бельдій, 2017). Аналіз живопису українського авангарду початку ХХ століття досліджували багато відомих науковців, наприклад, Д. Горбачов (Горбачов, 2016), (Горбачов, 2006), (Горбачов, 2020), Г. Склярєнко (Склярєнко, 2009), В. Вовкун (Вовкун, 2011). Великий труд по вивченню українського мистецтва Х–ХVIII століть зробив В. Овсійчук (Овсійчук, 1996). В своїй книзі дослідник підіймає проблеми кольору в українському сакральному мистецтві, в тому числі, символічне значення червоного кольору.

Мета роботи. Метою даної роботи є дослідження ролі кольору в живописі українського авангарду початку ХХ ст. на прикладі червоного кольору, як одного з виразніших і емоційних.

Виклад основного матеріалу.

Починаючи з античності, філософів, художників, поетів турбує проблема кольору. Кожен автор, під впливом духу свого часу, висловлював думки відносно розуміння цього поняття. З різних сторін намагалися підступитися до таємниць кольору, як теоретики в своїх трактатах, так і художники в живописних творах. Одна з важливих сто-

рін кольорової сили, яка постійно займала уми дослідників, це символіка кольору. Використання в картині символічного значення кольору, без сумніву, посилює емоційний та психологічний вплив картини на глядача, допомагає створенню художнього образу (Мосендз, 2020: 23).

Трактати, книги, дослідження авторів античності, середньовіччя, епохи Відродження, Нового Часу, допомагають нам в розумінні символічного значення кольору в усіх його проявах. Аналізуючи ці дослідження, а також колорит картин, виконаних в різних стилях і напрямках, ми можемо зробити висновки, що в різні історичні періоди і під впливом багатьох чинників символіка кольору змінювалася (Мосендз, 2020: 23).

Велика кількість символів прийшла в український живопис через світосприйняття прадавніх слов'ян, а потім їх кількість розширилася і поглибилася разом з прийняттям християнства. Фантастичне поєднання язичницької народної культури з християнським світосприйняттям, відобразилось на всіх сторонах життя наших пращурів, у тому числі і на символічному розумінні оточуючого світу. Колір, якому відводилася одна з провідних ролей, завдяки синестезійності та асоціативності його сприйняття, вже тоді мав не тільки колористичне, а й смислове та символічне звучання (Мосендз, 2021). Можна відзначити, що багатство та символіка кольорів, духовний зміст, естетичне наповнення візантійської культури лягли в основу художньої мови Київської Русі, ставши її міцним фундаментом. Дві світоглядні системи та естетичні принципи – древніх русичів та Візантії об'єдналися, створивши унікальний симбіоз культур (Мосендз, 2021). Ми поділяємо думку В. Овсійчука, який вважає, що, незважаючи на авторитетні візантійські впливи в галузі релігії та мистецтва, переважав слов'янський емоційно-поетичний світогляд, який спирався на тісне спілкування людини з природою, на вироблене століттями високе почуття гармонії та ідеалу краси. (Овсійчук, 1996: 127). Кожен колір мав глибоке символічне, емоційне забарвлення. Так спочатку «червоний колір символізував вогонь віри, мучеництва за віру. Червоно-рудий колір від початку ХІІ століття стали співвідносити з кольором гніву Божого, насильством, силою, пристрастю, плотською любов'ю, сатаною й геєною вогняною» (Отич, 2017: 20). На поступову зміну символічного значення червоного кольору вплинули різні соціальні потрясіння – «червоний починає символізувати війну, революційну боротьбу, зіткнення, конфронтацію. Червоний колір стає носієм негативних символів і джерелом неприємних асоціа-

цій. І тільки у народному мистецтві він залишається основним кольором, зберігаючи позитивний зміст» (Сотник, 2015: 34). Ми згодні з П. Гречанівською, що в народному мистецтві «домінує кольоровий стрій, регламентований християнським художнім каноном, який міцно ввійшов у народну традицію» (Гречанівська, 2013).

Українське народне мистецтво стало природним джерелом натхнення для провідних мистців авангарду початку ХХ ст., які відкривали нові шляхи, створювали нові стильові напрямки – Олександра Богомазова, Віктора Пальмова, Казимира Малевича, Олександрі Екстер та ін. Хоч вони і різнилися у стильових уподобаннях, але об'єднувало їх щось майже невлізне – особлива енергетика, глибока філософія, зв'язок з народною естетикою, символіка кольорів. Все це закладено в них історично і підсвідомо (Мосендз, 2021). Українські художники авангардисти «намагалися звільнити образотворче мистецтво від сюжетності і в першу чергу вирішували проблеми форми і кольору» (Карпенко, 2008: 48).

Накопичену століттями пошуків і відкриттів світову спадщину в колористиці українські митці початку ХХ століття увібрали в свою творчість і внесли гідний внесок в теорію кольору, а також в розуміння символіки кольору. У теоретичних роздумах цих майстрів висловлено чимало слушних думок щодо ролі кольору в живописі, схожих або оригінальних у порівнянні із представниками європейської художньої культури (Мосендз, 2021).

Епоха революцій, переворотів, глобальних змін в світогляді вже майже підсвідомо асоціюється нами з червоним кольором. Починаючи з кінця ХVІІІ століття в багатьох сферах життя слово «червоний» стає синонімом таких слів, як «соціалістичний», «комуністичний», «революційний». Цьому сприяли революційні події, які відбулися у Франції в ті роки. Тоді ж прапор червоного кольору стає символом революції (Мосендз, 2020: 23). Художник і викладач, автор книги «Мистецтво кольору», Йоханес Іттен писав про асоціацію червоного кольору з планетою Марс, про зв'язок червоного кольору з уявленнями про війну (Іттен, 2022: 86). Ми згодні з висловом О. Отич, що «кожна епоха і національна культура має свої характерні кольори, яким людина надає особливого значення у житті» (Отич, 2017: 20) і саме червоний колір став, на нашу думку, кольором радянської епохи.

Початок ХХ століття був часом змін в укладі життя і свідомості людей. Повсюдне використання червоного кольору на прапорах, транспарантах, плакатах впливало на свідомість людей,

стимулюючи їх до більш рішучих, революційних дій. Бурхливий час, в якому жили художники, без сумніву, наклав відбиток на колорит картин. Українські художники-авангардисти, що діяли в епоху революцій початку ХХ століття, використовуючи символічне значення червоного кольору, надавали своїм роботам більшого емоційного забарвлення (Мосендз, 2020: 23). Прикладом такого посилення емоційного впливу завдяки використанню червоного кольору може бути робота Костянтина Піскорського, який ще у 1919 році, проілюстрував дуже відому і символічну в наш час пісню «Ой у лузі червона калина...» (1919).

Неперевершений художник-колорист, представник українського авангарду, Віктор Пальмов, відводив основну роль в картині, у тому числі і символічну, кольору, імпровізуючи з ним, підпорядковуючи йому сюжет, усвідомлено привносячи декоративність в свої картини. Для себе художник зробив висновок, що основним формуючим елементом картини є колір, надавши назву своєму художньому стилю – «кольоропис» (Мосендз, 2020: 24). Зі своєї сторони, мистецтвознавець Д. Горбачов дав кольоропису Пальмова ємне визначення: «Кольоропис Пальмова – це драматичне зіткнення яскравих барв життя» (Горбачов, 2016: 42).

Віктор Пальмов у своїх статтях, присвячених значенню кольору в живописі, розкривав особливості використання червоного кольору у своєму «кольорописі». Наприклад, про роботу «Кузня» він пише: «в цій роботі мене більш за все цікавить червоний колір, як найбільш інтенсивний. Червоний кінь тут трактований в синтетично-спрощеній формі іграшки... А робота «Зміна» більш пророблена в плані виявлення кольорового єства. Червоний колір переливається за межі форми речової, ...червоний колір революції в цій роботі ілюструється двома постатями молодих енергійних людей. Але, проте, сюжет тут тільки доповнює кольорову функціональність картини, бо спочатку сприймання впливає саме колір і вже потім, коли вглядаєшся в глибину кольору, зустрічаєшся з сюжетом» (Пальмов, 1929: 28).

Неможливо пройти повз творчості О. Богомазова – мистець розробив власну концепцію «просторового малярства» з домінантою кольорового принципу, примату «магії колориту» над конструкцією ліній. Він підкреслював перевагу чуттєвого над раціональним, колористичної досконалості над логікою композиції (Личковах, 2018: 130).

Художник, творчість якого можна віднести і до авангарду і до символізму, Михайло Сапож-

ников в роботі «Світанок» з другої серії картин 1917–1924 років, написаних під враженням революції 1917 року, для посилення емоційної складової роботи теж використовував червоний колір великими площинами, алегорично зображуючи світанок нового життя. Як і Пальмов, Сапожников головний акцент картини ставить на символічному звучанні червоного кольору (Горбачов, 2006: 28).

Вміле використання українськими авангардистами символіки червоного кольору в деталях картин відіграло важливу роль для розкриття сюжету. Про символіку кольору революційних прапорів писав Іттен: «Революції беруть червоно-помаранчевий колір на свої прапори» (Іттен, 2022: 87). Цей найважливіший пролетарський символ ми бачимо на картинах художників – Івана Падалка «Атака» (1927), Віктора Пальмова «За владу Рад!» (1927). При чому, якщо в першій роботі червоний прапор заряджає енергією, надирає тріпотінням на вітрі, то в другій картині прапор перетворюється на символ болі, символ червоної крові, яка розтікається під вбитою людиною, яка віддала своє життя «за владу Рад!» (Мосендз, 2020: 24).

Одним з популярних елементів жіночого образу революційної епохи, як елемент приналежності до робочого, пролетарського класу, була хустка червоного кольору. Багато художників використовували цю деталь для передачі настрою поновлення, що панував в революційному суспільстві. Таку хустку на головах дівчат ми бачимо в роботах Василя Седляра «Портрет Оксани Павленко» (1926), Віктора Пальмова «Мати з дитиною» (1927), та інших митців (Мосендз, 2020: 24).

Один з образів, який неодноразово зустрічається в живописі українських авангардистів початку ХХ століття, це образ червоного коня. Завдяки символіці червоного кольору ми відчуваємо силу, енергію коня, який асоціюється з революцією, з новим життям, що мчить від старих традицій. На картині Юхима Михайлова «Червоний кінь» (1921) контраст плями багряного кольору, в образі коня, що рветься вгору, в блакитну далечінь, і залишає позаду себе внизу темну пляму минулого, справляє дуже сильне психологічне враження (Мосендз, 2020: 24).

Велике емоційне враження революційної міцності створює картина Казимира Малевича «Червона кіннота» (1928–1929). Багаторазово

повторювані червоні силуети коней, потужною енергією заповнили лінію горизонту і невблаганно просуваються вперед в безкрайніх просторах революційної країни (Мосендз, 2020: 24). Казимир Малевич, роль якого у світовому авангардному мистецтві – одна з найважливіших, залишив велику кількість теоретичних праць. В своїх статтях, розкриваючи сутність живописного мистецтва, як зв'язок художника зі світом через його відчуття, художник відводить кольору провідну роль, яка допомагає висловити таємну силу відчуттів. «Я відчуваю всесвіт як незмінність у всіх його змінних кольору і форми», – так писав Малевич в своїй роботі «Спроба визначення залежності між кольором і формою» у 1930 році. Найціннішим в живописі для мистця були колір і фактура, ті мальовничі сутності, які, він вважав, «завжди побивалися сюжетом» (Малевич, 2020: 377).

Символічне зображення коня червоного кольору ми можемо побачити в роботах: Віктора Пальмова «Об'їжджають коня» (1927) і «Кузня» (1923), Олександра Довгаля «Цирк», «Стайня» (1927), Давида Бурлюка «Козак-Мамай» (1910-ті) і «Карусель» (1921) та ін. (Мосендз, 2020: 25).

Символіка червоного кольору наповнює також авангардні агітаційні плакати, обкладинки книжок і журналів, промислову графіку, ескізи театральних декорацій і костюмів. Наприклад, більша частина обкладинки журналу «Авангард» (1929), яку зробив Василь Єрмилов, заповнена червоним кольором, який сам став символом Авангарду (Мосендз, 2020: 25).

Висновки. Розглянувши характерні особливості кольору, котрі притаманні українському авангарду початку ХХ століття, зроблені висновки щодо тієї ролі, яку грав колір, в тому числі червоний у станкових творах мистецтва:

- вплив традицій національної культури, яка поєднує в собі глибини язичницьких вірувань з християнською релігією, простежується в яскравій кольоровій гамі;
- для живопису авангарду є характерним використання символіки кольорів;
- різні історичні періоди і під впливом багатьох чинників символіка кольору змінювалася;
- українські художники-авангардисти, які працювали початку ХХ століття, в час після революції, використовуючи символічне значення червоного кольору, надавали своїм роботам більшого емоційного забарвлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бельдїй О. В. Символіка кольору в контексті людського досвіду. Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Філософія, культурологія, соціологія. 2017. Вип. 13. С. 8–15.
2. Вовкун В. В. Проблема кольору в творчості українських живописців-авангардистів початку ХХ століття. Туризм Гуцульщини – Українська культура. 2011. URL: <http://tur.kosiv.info/ukrainian-culture/425-.html>
3. Горбачов Д. О. Авангард. Українські художники першої третини ХХ ст. Київ : Мистецтво, 2016. 320 с.
4. Горбачов Д. «Він та я були українці». Малевич та Україна : [антологія] / [упоряд. : С. Папета, О. Папета]. Київ : СІМ студія, 2006. 456 с.
5. Гречанівська П.Е. Колір в українській народній культурі. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури, 2013. Вип. 30. С. 74–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apitphk_2013_30_14
6. Іттен Й. Мистецтво кольору: Суб'єктивний досвід і об'єктивне пізнання як шлях до мистецтва. Навчальний посібник. Пер. із нім. С. Святенко. Київ : ArtHuss, 2022. 96 с.
7. Карпенко О. Використання геометричних знаків-символів у народному декоративному та класичному авангардному мистецтві. Мистецтвознавство України. 2008. Вип. 9. С. 45–59.
8. Личковах В. А. Семіотика українського та польського авангарду в світлі ідей Львівсько-Варшавської філософської школи. О. Богомазов – художники «Краківської групи»: від кубізму і футуризму до експресивно-ліричної абстракції (Стаття четверта). Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. № 4. С. 36–42.
9. Малевич К. Спроба визначення залежності між кольором та формою в малярстві. Український художній авангард: Маніфести, публіцистика, бесіди, спогади, листи / упоряд. : Д. Горбачов [за участі С. Папети та О. Папети]. Київ : Дух і Літера, 2020. С. 373–384.
10. Мосендз О. О. Символіка кольору і світла в українському живописі першої третини ХХ ст. в контексті пошуків національного стилю. : дис. ... доктора філософії (Ph.D) / Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Харків, 2021. <https://www.ksada.org/pdf1/Dysertaciia-Mosendz.pdf>
11. Мосендз О. О. Символіка червоного кольору в українському авангарді початку ХХ століття. Всеукраїнська наукова конференція професорсько-викладацького складу і студентів ХДАДМ за підсумками роботи 2019/2020 навчального року. Збірник статей. Харків, 2020. С. 23–25. <https://www.ksada.org/doc/confer-18-may-2020.pdf>
12. Овсійчук В. Українське малярство Х–XVIII століть: проблеми кольору. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1996. 480 с.
13. Огуй О. Християнська символіка кольору в Західній Європі Середньовіччя (на матеріалі культури і літургії). Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 24. С. 216–219.
14. Отич О. Колір як емоційно-змістовний код культури. Рідна школа. 2017. № 1/2. С. 18–22.
15. Пальмов В. Н. Про мої роботи. Нова Генерація : журнал лівої формації мистецтв. 1929. № 8. С. 27–29.
16. Склярченко Г. Авангард в Україні: обшири явища в історико-культурному контексті. Мистецтвознавство України. 2009. Вип. 10. С. 7–12.
17. Сотник Л. Колір і його значення у мистецтві. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2015. № 6. С. 32–36.
18. Український художній авангард: Маніфести, публіцистика, бесіди, спогади, листи / упоряд. : Д. Горбачов [за участі С. Папети та О. Папети]. Київ : Дух і Літера, 2020. 640 с.
19. Урсу Н. А. Метафорика кольору у світогляді українців. Педагогические науки: 3. Методические основы воспитательного процесса. 2012. URL: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2012/Pedagogica/3_103661.doc.htm

REFERENCES

1. Beldii O. (2017) Symvolika koloru v konteksti liudskoho dosvidu. [Color symbolism in the context of human experience]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Filosofia, kulturolohiia, sotsiolohiia. – Bulletin of Mariupol State University. Ser. : Philosophy, cultural studies, sociology, 13. S. 8–15 [in Ukrainian].
2. Vovkun V. (2011) Problema koloru v tvorchosti ukrainskykh zhyvopystsiv-avanhardystiv pochatku KhKh stolittia. [The problem of color in the works of Ukrainian avant-garde artists of the twentieth century.]. Turyzm Hutsulshchyny – Ukrainska kultura. – Tourism Hutsul region – Ukrainian culture. URL: <http://tur.kosiv.info/ukrainian-culture/425-.html>
3. Horbachov D. (2016) Avanhard. Ukrainski khudozhnyky pershoi tretyny KhKh st. [Vanguard. Ukrainian artists of the first third of the 20th century.] Kyiv : Mystetstvo – Kyiv: Art. 320 s. [in Ukrainian].
4. Horbachov D. (2006) «Vin ta ya buly ukraintsi». Malevych ta Ukraina [“He and I were Ukrainians.” Malevich and Ukraine]; antolohiia – anthology. [uporiad. : S. Papety ta O. Papety] – compiled by S. Papeta and O. Papeta] Kyiv : SIM studiia, 456 s. [in Ukrainian].
5. Hrechanivska P. (2013) Kolir v ukrainskii narodnii kulturi. [Color in Ukrainian folk culture]. Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury. – Current problems of history, theory and practice of artistic culture. 30. S. 74–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apitphk_2013_30_14 [in Ukrainian].
6. Itten Y. (2022). Mystetstvo koloru: Subiektyvnyi dosvid i obiektyvne piznannia yak shliakh do mystetstva. [The art of color: Subjective experience and objective knowledge as a path to art]. Navchalnyi posibnyk. Per. iz nim. S. Sviatenko. Kyiv : ArtHuss. 96 s. [in Ukrainian].
7. Karpenko O. Vykorystannia heometrychnykh znakov-symvoliv u narodnomu dekoratyvnomu ta klasychnomu avanhardnomu mystetstvi. [The use of geometric symbols in folk decorative and classical avant-garde art]. Mystetstvoznnavstvo Ukrainy. – Art history of Ukraine. Vyp. 9. S. 45–59 [in Ukrainian].

8. Lychkovakh V. (2018). Semiotyka ukrainskoho ta polskoho avanhardu v svitli idei Lvivsko-Varshavskoi filosofskoi shkoly. O. Bohomazov – khudozhnyky «Krakivskoi hrupy»: vid kubizmu i futurizmu do ekspresyvno-lirychnoi abstraktsii (Stattia chetverta). [Semiotics of the Ukrainian and Polish avant-garde in the light of the ideas of the Lviv-Warsaw philosophical school. Bogomazov – artists of the “Krakow Group”: from cubism and futurism to expressive-lyrical abstraction (Article four)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv.* – Bulletin of the National Academy of Management Personnel of Culture and Art. № 4. S. 36–42 [in Ukrainian].
9. Malevych K. (2020). Sproba vyznachennia zalezhnosti mizh kolorom ta formoiu v maliarstvi. Ukrainskyi khudozhnii avanhard: Manifesty, publitsystyka, besidy, spohady, lysty. [A test to determine the position between color and shape in painting. Ukrainian artistic avant-garde: Manifestos, journalism, conversations, rumors, leaves]. Kyiv: Duh i Litera, 2020. P. 373–384 [in Ukrainian].
10. Mosendz O. (2021) Symvolika koloru i svitla v ukrainskomu zhyvopysi pershoi tretyny KhKh st. v konteksti poshukiv natsionalnogo styliu. [Symbolism of color and light in Ukrainian painting of the first third of the 20th century. in the context of the search for a national style] : dys. ... doktora filosofii (Ph.D) / Kharkivska derzhavna akademiia dyzainu i mystetstv. – Dissertation for the title of Doctor of Philosophy (Ph.D) / Kharkov State Academy of Design and Arts. Kharkiv, <https://www.ksada.org/pdf1/Dysertaciia-Mosendz.pdf> [in Ukrainian].
11. Mosendz O. O. Symvolika chervonoho koloru v ukrainskomu avanhardi pochatku KhKh stolittia. [The symbolism of red in the Ukrainian avant-garde of the early 20th century]. Vseukrainska naukova konferentsiia profesorsko-vykladatskoho skladu i studentiv KhDADM za pidsumkamy roboty 2019/2020 navchalnogo roku. Zbirnyk statei. – All-Ukrainian scientific conference of the teaching staff and students of KhSAI based on the results of the 2019/2020 academic year. Digest of articles. Kharkiv, S. 23 – 25. <https://www.ksada.org/doc/confer-18-may-2020.pdf> [in Ukrainian].
12. Ovsiichuk V. (1996). Ukrainske maliarstvo Kh–KhVIII stolit: problemy koloru. [Ukrainian painting of the X–XVIII centuries: problems of color.]. Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy – Lviv: Institute of Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. 480 s. [in Ukrainian].
13. Ohui O. (2012). Khrystyianska symvolika koloru v Zakhidnii Yevropi Serednovichchia (na materialy kultury i liturhii). [Christian symbolism of color in Western Europe of the Middle Ages (based on culture and liturgy)]. *Naukovi zapysky [Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia»]. Ser. : Filolohichna.* – Scientific notes [National University «Ostrog Academy»]. Series: Philological, 24. S. 216–219[in Ukrainian].
14. Otych O. (2017). Kolir yak emotsiino-zmistovnyi kod kultury. [Color as an emotional and meaningful code of culture]. *Ridna shkola.* – Home school. № 1/2. S. 18–22. [in Ukrainian]
15. Palmov V. (1929). Pro moi roboty. [About my works]. *Nova Heneratsiia : zhurnal livoi formatsii mystetstv.* – New Generation: magazine of the left formation of arts. № 8. S. 27–29 [in Ukrainian].
16. Skliarenko H. (2009). Avanhard v Ukraini: obshyry yavyscha v istoryko-kulturnomu konteksti. [Avant-garde in Ukraine: expanses of the phenomenon in the historical and cultural context]. *Mystetstvovnavstvo Ukrainy.* – Art history of Ukraine. 10. S. 7–12 [in Ukrainian].
17. Sotnyk L.(2015). Kolir i yoho znachennia u mystetstvi. [Color and its meaning in art.]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv.* – Bulletin of the Kharkov State Academy of Design and Arts. № 6. S. 32–36. [in Ukrainian].
18. Ukrainskyi khudozhnii avanhard: Manifesty, publitsystyka, besidy, spohady, lysty (2020) [Ukrainian artistic avant-garde: Manifestos, journalism, conversations, memories, letters]. / uporiad. : D. Horbachov [za uchasti S. Papety ta O. Papety] – compiled by D. Gorbachov [with the participation of S. Papeta and O. Papeta]. Kyiv : Dukh i Litera, 640 s. [in Ukrainian].
19. Ursu N. (2012) Metaforyka koloru u svitohliadi ukraintsev. [Metaphors of color in the worldview of Ukrainians]. *Pedahohycheskye nauky: 3. Metodicheskye osnovy vospitatel'nogo protsessa.* – Pedagogical sciences: 3. Methodological foundations of the educational process URL: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2012/Pedagogica/3_103661.doc.htm [in Ukrainian].